

CENGİZ AYTMATOV'UN ROMANLARINDA KADER VE KADERCİLİK

Fate and fatalism in Aytmatov's novels

Orhan SÖYLEMEZ *

Özet

Aytmatov'a göre "kader," belirleyici ve düzenleyici tek kuvvettir. Onun işleyiş prensibi kimse tarafından çözülemez; ancak akıl yoluyla belli ölçülerde takip edilebilir. Bu takip insanın sınırlı iradesiyle mümkündür. Tüm canlıların, sınırlanmış karar verme yetileriyle yazgisına yön verirken dikkat etmesi gereken önemli bir nokta vardır, o da kendi kaderlerinin başka kaderleri de etkileyebileceği gerçeğidir. Bu durumda yazar, tüm kaderlerin birbirine bağlı olduğunu anlatmak istemiştir. Canlılar, buldukları zamanın şartlarına alışmak zorundadırlar. Bu durum da kaderin kabullenişini doğurur. Aytmatov, kaderini kabullenmeyenleri de eserinde eleştirmiştir.

Anahtar kelimeler: Aytmatov, kader, kadercilik, inanç, din, Caabars, Dişi Kurdun Rüyalari, Dağlar Devrildiğinde: Ebedî Nişanlı, Kassandra Damgası.

Abstract

According to Aytmatov, fate is the only power to determine and regulate. No one can figure out how it works; however only by wisdom or intelligence can it be traced. This trace is also limited to humanbeing's determination. All livings when they are ready to determine their faith must pay attention to the point which is the fact that their faiths can effect others. By this, Aytmatov meant to point out that each individual's faith is tied with others'. Besides, all livings should get used to conditions of their times. This means that each individual has to be ready for total submission to the faith. Aytmatov in his novels criticizes those who do not accept the faith.

Key words: Aytmatov, fate, faith, fatalism, belief, religion, Caabars, the Place of Skull, When the Mountains Fall Down, the Mark of Cassandra

Cengiz Aytmatov'un *Dağlar Devrildiğinde-Ebedî Nişanlı* eserinin temel sorunu, "kader" in insan yaşantısı üzerindeki işleyişini okuyucuya aktarmaktır. (Aytmatov 2007) Romanın genel çizgisine bakıldığında kader anlayışını ilk bölümlerde açıklayan yazar, diğer bölümlerde çeşitli hayatlar üzerinden bu fikrini genişletmiştir.

Aytmatov'a göre "kader," belirleyici ve düzenleyici tek kuvvettir. Onun işleyiş prensibi kimse tarafından çözülemez; ancak akıl yoluyla belli

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü soylemezo@yahoo.com

ölçülerde takip edilebilir. Bu takip insanın sınırlı iradesiyle mümkündür. Tüm canlıların, sınırlanmış karar verme yetileriyle yazgısına yön verirken dikkat etmesi gereken önemli bir nokta vardır, o da kendi kaderlerinin başka kaderleri de etkileyebileceği gerçeğidir. Bu durumda yazar, tüm kaderlerin birbirine bağlı olduğunu anlatmak istemiştir. Doğa yasaları gereği küçük bir dokunuşun pek çok varlığı etkiliyor olması, kader kavramını da etkilenebilirlik açısından genişletmiştir. Çünkü kanunları koyan, doğanın yasalarına uyum sağlayarak yaşayan, yine insandır. Canlılar, buldukları zamanın şartlarına alışmak zorundadırlar. Bu durum da kaderin kabullenişini doğurur. Aytmatov, kaderini kabullenmeyenleri de eserinde eleştirmiştir. Arsen ve Caabars, önceleri yazgılarının gidişatına yakınmışlarsa da yazgının gücüne karşı koyamamışlardır. Yazar, kaderin bu başına buyrukluğuyla başa çıkmanın formülünü de vermiştir. Bunun en etkili yolu, hayatta karşılaşılan işaretleri fark edebilmek ve doğru yorumlamaktır. Doğru yorumlamak her zaman mümkün olmasa da yazarın öncelikle vurguladığı nokta, bu işaretlerin varlığını sezdirebilmek ve kaderin aslında çok da kendi bildiğini okumadığını, insanoğlunun etkisiyle bir yerlere geldiğini ve şu anda belirsiz bir gerçeklik içinde bulunduğunu göstermektir.

Aytmatov'un kader anlayışını üç farklı karakter üzerinden göstermesi de farklı yapı özelliğidir. Bu karakterlerden biri insan, biri hayvan diğeri de soyut bir metafor, bir efsanedir. Üçünün de kaderlerinin kesiştikleri ya da paralel ilerlediği zaman dilimleri vardır. Ayrıca her birinin yaşamını etkileyen başka faktörlerin de romanda önemi büyüktür. Bu etmenlerden en önemlisi “aşk,” diğeri “para”dır. Aşk, insanın duygu dünyasında büyük değişikliklere ve kararlara neden olan aktif bir yönlendiricidir. Para ise aynı çizgide fakat olumsuz bağlamda düşünülebilecek bir etmendir. Romanın kurgusu okuyucuya, aşkın kaderi yönlendirmede daha etkili olduğunu düşündürür. Toplumsal açıdan bakıldığında ve Aytmatov’un diğer romanları da düşünüldüğünde, insanların bireysel yazgılarından ziyade toplumsal yazgıyı da etkileyen “para” yani “güç” faktörü, bu romanda da önemli yer tutar.

10 Haziran 2008'de seksen yaşında hayata veda eden Aytmatov'un eserlerinde “din, inanç, kader” kavramları farklı çalışmalarda ele alındı. (Jeziorska 1991: 45-70, Gökçek 1991: 12-15, Bice 1990: 44-48, Karakoç 1990) İsmail Çetişli “kader ve inanç” konusunda önemli bir yazı yazdı. Çetişli yazısında “kader” konusunu, yazarın son romanında bir “leit-motif” veya “izlek” olarak ele aldı. (Çetişli 2008: 37-41) Aytmatov'un kafasını meşgul eden “kader kavramını” İslamî anlayışa göre yorumladıktan sonra kaderin insan hayatında ortaya çıkış sebeplerini, “kaderin emirlerinden

Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kader ve Kadercilik

paylarına düşeni yerine getirmek için vardır” diyerek formüle etti. “Aytmatov'da inanç meselesi” başlıklı yazıda, Aytmatov'un, bu son eserinde “kader” kavramı etrafında dolaştığı ve eser kahramanlarının hayatlarını birleştiren “kader” işlendi. (Söylemez 2008: 39-43) Fakat “kader” kavramının ilk defa bu eserle ortaya çıkmadığı da vurgulandı, zira “kader”den kurtuluş yoktu.

Bu son romana gelene kadar “kader” kavramı ile okuyucu ilk olarak *Dişi Kurdu'nun Rüyaları*'nda karşılaştı. (Aytmatov 2007: 171-236) Abdias karakteriyle İsa'nın çağrışım yoluyla anlatıldığı âşikârdır. Eserde kendi din öğretisini savunmak için önsezilerini değerlendiren insanın “kader”i işlenmiştir. Romanın aslî kahramanları kurtlar ve Abdias, aynı akibete uğrarlar. Çünkü kötülük devam etmektedir. Kurtlar doğadaki tabii dengeleri ve diğer hayvanları temsil ederken, Abdias dünyada kendisi gibi iyi niyetli insanları temsil eder. Yazar, hayvanlara hayvan gibi muamele edildiğini gösterirken aslında onlara da insanca muamele edilmesi gerektiğini söyler. Kader ve kadercilik yazarın aklından çıkarmadığı önemli kavramlardır. Hatta bu romanda Abdias ve kurtlar için çizilen, hazırlanan “kader”in ağına takılan diğer önemli kişi de Boston'dur. Öyleyse, birbirinden tamamen farklı, birbirinden habersiz, birbirinden uzakta kendi hallerinde yaşayan bu yaratıkları birbirine bağlayan “kader” nedir?

İslam Ansiklopedisi “kader”i “Allah'ın nesnelere ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması” anlamına gelen bir kavram olarak açıklıyor. (Yavuz 2001: 58-63) Çetişli'nin de belirttiği gibi takdim-tehirle kullanılagelen “kaza ve kader”i *İslam Ansiklopedisi* “Allah'ın yarattıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesi” olarak ifade ediyor. *Kuran*'da “kader” ile alakalı pek çok ifadeye tesadüf edildiği belirtilmektedir ki bunlardan bazılarını Çetişli de yazısında değerlendirmiştir. “Kader” ile ilgili dikkat çeken bir husus, “kader ve kaza”nın değişmeyeceğidir:

“Allah'ın zâtî ilminden ibaret olan kader değişmez, fiilî ilminden ibaret olan kader ise değişebilir, bu da levh-i mahfûzda veya meleklerin ellerinde bulunan sayfalarda insanların işledikleri amellere göre vuku bulan değişikliklerdir.” (*İA.*, s. 62)

Diğer taraftan aynı yazının ilerleyen satırlarında “... varlık alanına çıkma imkânından ibaret olan kader kazaya dönüşmedikçe değişebilir” ifadesi de yer almaktadır. Dolayısıyla “bir şeyin varlık alanına çıkması için sadece planlanması yeterli” değildir. Yeterli olabilmesi için “şart ve sebeplere başvurulması” lazımdır. (*İA.*, s. 62) Aytmatov'un romanlarında da

kahramanların kaderlerine ve kaderlerinin kazâsına dair ipuçları verilmiş, fakat sebep ve şartların oluşması için uzunca bir süre geçmiştir.

Abdias için bu “kader” belki de bir bedel ödemedir denilebilir. Fakat aynı şey kurtlar ve Boston için söylenebilir mi? Abdias, kilisenin klasik öğretilerine karşı gelmiş, isyan etmiş ve nihayet kiliseden atılmış/kovulmuştur. İki bin yılın tanrısının öğretilerinin artık modern insanın ihtiyaçlarını karşılamadığını, onların sorularına cevaplar veremediğini iddia etmektedir. Hatta mevcut haliyle “din” ve “onun öğretileri”, Sovyet toplumunu saplanmış olduğu bataklıktan kurtarmaya yetmemektedir. Bunun sebebi de sadece “din”in rejim tarafından toplumdaki “sistemli” bir şekilde çıkarılmış olması değil, kilise öğretilerinin artık yetersiz kalmasıdır. Ona göre bu öğretiler yeniden gözden geçirilmeli ve günün ihtiyaçlarına cevap verecek hale getirilmelidir. Kilise de çürümüştür, toplum da. Öyleyse yapılacak şey veya tutulacak yol, insanları yeniden doğru yola, tanrının yoluna çekmektir. İnsanların kalbine, vicdanına yeniden tanrı sevgisi yerleştirilmelidir. Bunu ancak yazacağı köşe yazılarıyla yapabilir. Ona da imkân verilmez. Öyleyse ferd ferd insanları uyarmalıdır. Fakat Abdias daha ilk denemesinde sert kayaya çarpar. Uyuşturucu kaçakçıları onu döverek “güzel bir ders” verirler! O da yetmez, ormanda ağaca bağlayarak ölüme terk ederler, tıpkı İsa'nın çarmıha gerilmesi gibi. Eşi ve yavruları öldürülen kurt onun karşısına dikilir ve göz göze gelirler. “Kader” ikisinin de sonunu getirmiş gibidir. Sanki onların “levh-i mahfûz”unda yazılı olanların “kaza” zamanı gelmiştir. Sebepler ve şartlar oluşmuştur. Kurtlar, yoldan çıkmış, et kotasını doldurmak için makineli tüfeklerle saygı vuran avcılarının yoluna çıkmışlardır, tıpkı Abdias'ın uyuşturucu kaçakçılarının yoluna çıkması gibi. Romanın akli başında kahramanı Boston'un bu “kader”in ağına takılması ise daha başka sebeplerdir. O da dönemi için uçuk-kaçık veya radikal denilebilecek fikirleriyle öne çıkar. Savunduğu “özel mülkiyet” fikriyle âdeta içinde yaşadığı sistemin temel direğini, temel taşı yerinden oynatmak üzeredir. “Kader” onu da bu sebeple cezalandırmalıdır. Onun da alınına aynı “kader” yazılmıştır. Kurt, öldürülen kendi yavrularının yerine Boston'un oğlu Kence'yi almak ister. Boston, kurdu vurmak için ateş ettiğinde ikisini birden vurur. Sanki kendisi de bu kurşunla vurulmuştur. “Takdir-i ilâhî” böyledir, sual olunmaz. Kader kazâyâ dönmüştür artık, değiştirilemez. Peki onlar bu kaderlerinden haberdar mıydılar? Hayır. Kelamcılara göre “kadere iman” dört mertebeye incelenebilir ve bunlardan ilki ve en önemlisi “Allah'ın nesne ve olayları önceden bilmesi”dir. (İA., s. 59-60) Çünkü “yetkin bir varlık olması itibarıyla Allah vuku bulacak her şeyi ezelde bilir...” (İA., s. 60) Peki insanoğlu, geleceği veya olacağı, başına geleceği bilebilir veya hissedebilir

mi? Bu kısmen mümkündür ve buna “hiss-i kablelvuku” veya “önsezi” denilebilir. Bu romanda belki de bunu sezen tek kişi Abdias'tır. Fakat yazar bunu pek açık olarak hissettirmez, sadece “din”in toplum hayatından kovulmuş olmasını, kilisenin de ihtiyacı karşılamaktan uzak oluşunu verir. Bunu açık olarak hissettirdiği romanı ise *Kassandra Damgası*'dır. (Aytmatov 1997)

Bu romanda inanç meselesi de ele alınır, ancak dinler artık tek tek ve herkes tarafından kendi algılayışlarına göre yaşanılacaktır. Yine aynı şekilde “kader” *Kassandra Damgası* romanında uzay rahibi Filofey'in karşısına mahkum kadın Rona'yı ve futurolog Robert Borg isimli bilim adamını çıkarmıştı. Tıpkı son romanda Arsen ile Caabars'ın “kader”lerini birleştirmesi ve Arsen'in karşısına hiç olmadık bir yerde Eles'i çıkarması gibi. Aytmatov, bir rejimin çöküşü olarak “din”i insanların hayatından çıkarma veya gerçek “din”in yerine yeni modern din veya anlayışı yerleştirmeye çalışan sistemin çöküşünü anlatırken aynı zamanda hangisi olursa olsun ilahî “din”lerin gerekliliğini vurgulamıştı. Bu yöneticilere verilen en önemli bir mesajdı. Diğer taraftan insanlara ilahî bir dine inanmalarını ve bu inanma neticesinde “kader”e iman etmelerini, dolayısıyla “kaderciliği” tavsiye etmişti. Aytmatov, Özbek yazar Pirim(kul) Kadir(ov)a yazdığı mektubunda “insanların manevî birliğe ihtiyaçlarını” vurguluyordu ve insanlar bu manevî birliğe müracaat ederlerdi, çünkü o günün/bugünün şartlarında insanlığın selametine imkan veren tek yol buydu. (Kadirov 1990: 157-163)

Dağlar Devrildiğinde-Ebedi Nişanlı'da yazarın “kader” anlayışının bir bilinmezlik felsefesine dayandığı görülmektedir. Romanının ilk cümlesinde yaptığı tanımla okuyucusuna adeta eserin yol haritasını sunar: “Kader! Değiştirilmesi ve önceden bilinmesi mümkün olmayan bir hakikat.” (*DD-EN*, s. 5) Buna göre kader, bilinmeyen ama vazgeçilmez bir yoldur. Dönüşü yoktur; ancak dönüm noktalarında güzergâhı belirlemek, insanın cüzi iradesine kalmıştır. Burada cüzi iradeden kastedilen aklın tek yol gösterici olmasıdır. Türk edebiyatına pek çok yenilik kazandırmış olan Şinasi'nin kadere bakış açısı da buna benzer. Şinasi, kader anlayışını oluştururken pozitivizmden etkilenmiştir. Ona göre, evrende bütün sosyal düzeni ve doğayı idare eden, Tanrının koyduğu kurallardır. Bu kurallar çerçevesinde her şey “sebe-sonuç” ilişkisine göre ilerler. Tanrının kurduğu bu düzeni kavramak içinse akıl sahibi olmak yeterlidir. Şinasi'nin bu noktada kader ile akılcılığı birleştirdiği görülmektedir. “Münacat”ındaki;

Varlığın bilme ne hâcet küre-i âlem ile

Yeter isbâtına halk ettiği bir zerre bile (Kaplan 1978: 29-36, Aydın 2000: 119-122)

beyti onun kadere ve Tanrıya bakışını, Tanrı anlayışını kaderciliğe mütemayil gösterse de, bir başka kasidesinde;

Kader dedikleri halkın murad-ı Hakk'dır kim

Ezelde etti bizi her umûrda tahyîr. (Kaplan 1988: 491)

der. Burada “halkın kader dediği aslında Hakk'ın bir muradıdır ve Yaratan ezelden beri insanları işlerinde hür” bırakmıştır. Tanrının varlığına aklıyla şahadet etmeye çalışan Şinasi'ye göre “kader” Allah'ın dilemesi sonunda insanların işlerinde akılları ile başbaşa serbest bırakılması olarak ortaya çıkar, yani insan kaderi ile başbaşadır ve onu değiştirmek elindedir. Mehmet Kaplan'a göre bu durum yalnızca Şinasi'ye has değildir. Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatında bu tür “din ile ilim, akıl ile iman, görünen ile görünmeyen âlem arasındaki” çatışma Batı'nın tesiriyle ön plana çıkar. (Kaplan 1978: 34) Nitekim Ziya Paşa'nın “Terc-i Bend”inde de buna benzer bir durum söz konusudur. Şiirde, “varlığı dikkatle temaşa” eden şairin bu gözleminden “doğan hayret ve aciz duygusu” hâkimdir. Acizlik fikri ile Tanrının önünde diz çöken insan, kaderine teslim olmuş, kaderyeciliğe düşmüştür, çünkü “mavi gök kubbe altında insanı kazanın oklarından koruyacak bir siper yoktur.”

Yoktur siper bu kubbe-i firûze-fâmda

Zerrât cümle tîr-i kazâya nişânedir. (Kaplan 1978: 46-67)

Tanrının karşısında âcizliğinden diz çöken Ziya Paşa'nın “kaderciliği” ile Aytmatov'un “kader” anlayışının ortak noktası, belirleyici ve düzenleyici tek gücün Tanrı ve onun belirlediği kader olduğunu kabullenmeleridir. İnsanoğlu, akıl yoluyla kavradığı kader çizgisinde, önüne sunulan seçenekleri görebilir ve cüzi iradesiyle onlardan birini seçebilir. Hatta kaderin yaşama/yaşamlara sunduğu kapılar ancak eşiklerinden girildiğinde fark edilir. Bu durumu Aytmatov romanında şu şekilde ifade ediyor:

“Kaderin, gerçekleşecek her eylemin önceden planlanmış ve önceden aralanmış, görünmez bir kapısı var. Kimin alınına bu kapının eşiğinden geçmek yazılmışsa bunu ancak o eşiği geçtiğinde ve diğer tarafın esiri olduğunda anlar. Bu mukadder adımı atan hiçbir insan için geri dönüş yoktur. Dünyaya gelen bir insanın ana rahmine dönüşünün imkânsızlığı gibi. Kaderin hükmü böyledir. Sadece girişi olan, ama çıkışı bulunmayan...” (DD-EN, s. 103-104)

Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kader ve Kadercilik

Bu durumda seçim hakkı cüzi iradenin elinde olsa dahi, kader hâlâ gizemini korumaktadır. Aytmatov'un kader fikri, sırlarla dolu, sadece Yaratan'ın gözlemleyebildiği cilveli bir oyundur:

“Alın yazısı dediğin herkes için büyük bir sır. Yaşanır, yaşarken de öğrenilir. Kader de insanın kaderidir. Âdem ile Havva Cennetten çıkarıldığından beri bu böyledir. Aslında kaderin sır dolu olması da bir kaderdir. Ta o andan itibaren asırlar boyu, günden güne, her dakika ve her an bir sır olan kader, herkes için sonsuza dek gizemini korumaya devam edecektir.” (DD-EN, s. 5)

Kader, her an kontrolü kendi elinde tutmaktadır. Bilinmeyen bir hükümdar gibi dünya işlerinde her daim eli vardır. Eserin içinde zaman zaman bazı durumlar, bilinmeyen bir güç tarafından durdurulur yahut harekete geçirilir. Romanın aslı karakterlerinden biri olan Caabars adlı pars, geçmişe duyduğu özlemle ve kaderine yenik düşmenin acısıyla çiftleşen genç parsları görünce bir an için onlara müdahale etmek ister; ancak bilinmeyen bir güç tarafından bu engellenir. Belki de bu doğanın gücüdür; çünkü doğa, kendi kader ilkelerinde neslin devamı için genç ve güçlü olandan yanadır. (DD-EN, s. 10, 13) Aynı durum kaderleri paralel ilerleyen, romanın diğer aslı karakteri Arsen'in başına da gelir. Avrasya restoranından dışarıya çıkarılmasının arka planında pazar ekonomisinin/paranın yattığını bilen Arsen, yaşadığı onca yıkımdan sonra bu olayla birlikte artık hiçbir umudunun kalmadığını düşünür. Kader, apaçık bir şekilde bu olayla final taklasını atmıştır. (DD-EN, s. 86) Bunun üzerinde Arsen kendisini restorandan atan 'güçlere' kızar ve rezalet çıkarmaya yeltenir; ancak uğradığı yenilginin vahameti onu durdurur. Bu vahameti kavrayış, bir bakıma kaderin kontrolü altına girmek yahut onu bir şekilde kabul etmeye başlamaktır.

Kontrolü elden bırakmayan kader çizgisinde bazen eylemler, kişiler, zaman ve mekân kesişebilir. Romanın çeşitli yerlerinde bu kesişmelerden yola çıkılarak yazar tarafından bazı “alternatif kaderler” öne sürülmüştür. Başkarakterlerden biri olan Arsen, yazgısının kötüye gitmesine neden olanlardan Ertaş'ı öldürmeyi arzulamaktadır; ancak bu düşünceyi arka plana atan ve kaderi farklı bir yöne iten, amcası Bektur Samançin'in telefon etmesidir. Bu telefon sayesinde Arsen, pars avında görev almış, eski okul arkadaşı Taşafgan'ın çılgın planları arasında başka bir kadere sürüklenmiştir: “Eğer o sabah telefon çalmasaydı, Arsen'in irade ve bilincinin önü alınmayan ve dinmek bilmeyen feveranları, ruhunu saran bu terör çağrılarını kim bilir neyle sonuçlanırdı.” (DD-EN, s. 90) Arsen'in “Görünmeyen Kapılar ya da Ölümüne Mahkûmiyet Formülü” başlığı altındaki notlarında yazdıkları için yazar, “Bu notlarda yazdıkları devam edebilirdi, hatta Arsen

Samanaçın'ın kalemiyle başka bir şekil alıp trajik bir denemeye dönüşebilirdi. Ancak tüm yaşananlar başka bir biçimde gelişecek olsaydı..." (DD-EN, s. 104) şeklinde bir alternatif kader belirlemiştir. Yazarın 'başka bir biçimde gelişecek olsaydı' ifadesi elbette ki Arsen'in hayatta kalma ihtimaline bir göndermedir. Kendisine biçilen kaderi değil de bir başka kaderi yaşasaydı Arsen, belki de yaşıyor olacaktı diyerek, kaderin önüne geçilmez, değiştirilemez düzenini okuyucuya vurgulamak istemiştir. Aynı şekilde Taşafgan ve Arsen, birlikte okudukları sınıfta yıllar sonra tekrar otururken de gün gelip bu şekilde karşılaşmış olmalarına şaşmaktadırlar. Öte yandan parsılar, kendileri için bir grup insanın onları avlamak üzere masa başında oturmuş günlerce plan yaptıklarını bilselerdi, herhalde çok uzaklara kaçarlardı. (DD-EN, s. 105) Tüm bunlar kaderin, bazen insanların kontrolüne geçse bile yine kendi programını yürüttüğünün birer göstergesidir, zira: "Uzağımızda bir yerlerde olan bazı şeyler bizi ilgilendirmiyor gibi görünse de, bu dünyayı etkileyen bir olaydır." (DD-EN, s. 216)

Böyle bir tabloda "kader," yaşam/yaşamlar tarafından değişmeye zorlanır, hatta olaylar hiç tahmin edilemeyecek boyutlara sürüklenebilir. Sonuçta ırmak yolunu bulup denize ulaşır, yani kader ördüğü ağlarla kendi resmini hayata sunar. Kaderin kendi gerçekliğinin olduğunu vurgulayan yazar, bu gerçeği bulmak uğruna yaşamaya degeceğini de söylemeden geçemez. İşte insanoğlu, kendi yazgısının gerçeğine ulaşmak için yaşar ve bu görev ona ezelde Yücelerin Yücesi tarafından verilmiştir. (DD-EN, s. 17) Paulo Coelho *Simyacı* adlı eserinde Santiago karakterinin kaderiyle her insanın "kişisel menkıbesi"ni--her bireyin kişisel yazgısı ve o yazgıyı oluşturan yaşam öyküsü--gerçekleştirmek için yaşadığını vurgular. (Coelho 1996). Burada Aytmatov ile Coelho, kaderin kendi gerçekliğine ulaşmaya çalıştığına olan inançları bakımından paralel anlayışlara sahiptir. Romanın kurgu dizgesine bakıldığında kaderleri kesişen ya da paralel ilerleyen hayatların bir şekilde kendi gerçekliklerine ulaşmak için yaşadıkları görülmektedir. Bu yolda ilerlerken verilen kararlar ya da önseziler gerçeği doğrulayabilir; ancak bu doğrulama kesin değildir.

Yazarın, kaderi rüzgâra benzetmesi tesadüfi değildir. Kendi programında hiçbir aksamaya uğramayan; ama yaşayanlar için beklenmedik bir "sır"ın açığa çıkması anlamına gelen "kader kavramı," dünya hayatının her alanında, ruhlarda, düşünce ve duygularda, insan davranışlarında ne olduğunu görebilmek için devriye gezen bir rüzgâra benzer. Sebepler ve tesadüfler, kaderin işleyişini kolaylaştırır. Kendi yazgısı üzerinde yürüyen kimseler için bu "sebepler ve tesadüfler" birer geçişten ibarettir; asla önceden kestirilmesi mümkün bir varış değildir. (DD-EN, s. 33) Aytmatov, kontrolü

elden bırakmayan kaderin gizem dolu dünyasına, yaşam/yaşamlar için değişken bir gerçekliğe ulaşmak adına aşılacak yolu; bu yolda karşılaşılan tesadüf ve sebeplerin hızlandırıcı etkisini de eklemiştir:

“Ne insan ne hayvan hiç kimse, kendisini neyin beklediğini bilemez. Görünüşte kaderlerini bağlayan bir tek sebep ve bir tesadüf yoktu. Ancak sebepler yüzünden birbirinin varlığından hiç haberdar olmayan bir insan ve bir vahşi hayvan aynı kaderin gözetimi altındaydı.” (DD-EN, s. 65)

Romanda işlenen “kader kesişimleri”nin ve bu kesişimleri sağlayan tesadüflerin “kelebek etkisi” prensibiyle birbirine bağlı olduğu söylenebilir. Amerikalı matematikçi ve meteorolog Edward Lorenz’in bulduğu kelebek etkisi, aslında hava olaylarında en ufak bir değişikliğin, başka bir yerde, bambaşka olaylara neden olabileceği üzerine kurulu bir çağdaş fizik kavramıdır. James Gleick’in *Kaos* adlı eserinde Lorenz’in ‘kelebek etkisi’ şöyle tanımlanmıştır: “Bugün Pekin’de kanatlarını çırpan bir kelebeğin havada oluşturduğu dalgalar gelecek ay New York’ta fırtına sistemlerine dönüşebilir.” (Gleick 1995: 8-15) Gleick, Lorenz’in aynı şartlarda başlattığı hava deneylerinde aynı koşullar sağlansa bile mutlaka küçük bir etkinin, havanın gidişatında değişikliklere yol açtığını vurgulamış böylelikle hava tahminlerinin geçerliliğini zayıflatmıştır. Edward Lorenz, *The Essence of Chaos* adlı kitabında “kelebek etkisi” kavramına ilişkin bir kelebeğin kanat çırpmaları bile belli bir süre sonra atmosferin durumunu tümüyle değiştirebileceğini açıklamıştır. (Lorenz 1995: 6-15) Aytmatov’un “kader”i rüzgâr ile özdeşleştirmesinin arka planında yatan, Lorenz’in keşfettiği bu bilimsel kavramdır. Her ne kadar romanın özünde yazar, kaderin kollayıcı ve bütünlüğü rolünü okuyucularına aktarsa da aslında “rüzgâr” simgesiyle yapılan gönderme, bağımsız gibi gözükken olayların küçücük bir etkiyle bile aralarında ilişki kurulabilir olmasıdır. Böylelikle, birbirinden habersiz biri insan biri vahşi hayvan olan iki farklı yaşamın bir noktada kesişmesi; açıklanabilir ya da açıklanamaz tesadüflerin bu kesişmeyi desteklemesi roman kurgusundaki kelebek etkisinin bir örneğidir.

Çeşitli nedenler/tesadüfler, kaderin kendi gerçeğine kavuşmasında etkili olduğu gibi en önemli evrensel etki, ruhun kendisidir. Aytmatov bu saptamasında insanın bilinçaltında tasarladığı ve inandıklarının gelişerek yayıldığını vurgular. Her bireyin ruhunun emelleri yeri geldiğinde tarihî olaylarda bile bir “kader” belirleyici bir faktör olabilir. Ona göre ruh, bilinçaltının besleyicisidir. (DD-EN, s. 41) Bireylerin alt bilinçlerinde oluşturdukları, dünyanın bilinçaltında toplanmakta ve oradan evrenin ruhuna akmaktadır. Yazar, bu iletini *Kassandra Damgası*’nda, kötülük fikrinin nesilden nesile aktararak artık her doğan embriyonun genlerinde kaderinin

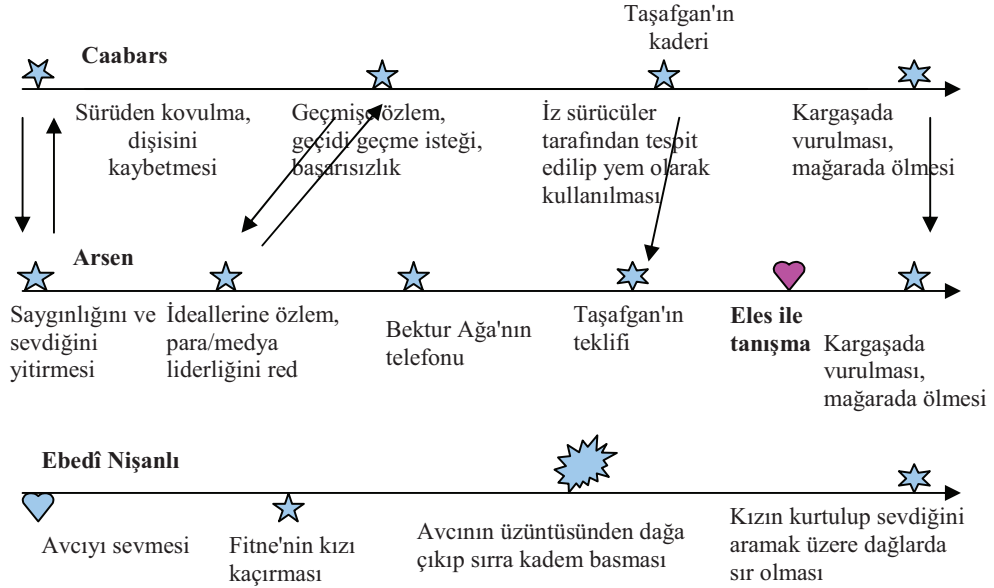
kötüye gideceği ifadesinin kodlanması şeklinde vermiş; düşüncelerin alt katmanlarında, ruhun derinliklerinde oluşturulanlara dikkat edilmesi gerektiğini, bunun sadece insanoğlunun bireysel kaderini değil tüm dünyanın kaderini etkileyebileceğini düşündürmüştür. Kaderin kontrol edilemez oluşunda ruhun göz ardı edilemeyecek payı büyüktür. Kader bildiğini okurken onu yaşayan hayatlar, her fırsatta direnseler de bir noktada pes etmek durumunda kalacaklar, direnen yaşamlar için kader, kendini gösterecek bir fırsatı daima kollayacaktır: “Keşke her zaman böyle olsa, dünyadaki herkes böyle huzur ve ahenk içinde yaşasaydı. Fakat bulutların arasından daima çattık kaşlı bir gözün bizleri gözetlediği söylenir.” (*DD-EN*, s. 101)

Aytmatov’un romanın ilk bölümlerine sindirmiş olduğu bu “kader anlayışı” romanın başlangıç cümlesiyle birlikte eserin omurgasını oluşturur. Yazarın kader kavramı, eserin içinde yer alan yaşamları kuşatan bir çemberdir. Ayrıca, romandaki yaşamların bu kaderden etkilenme biçimleri önemlidir.

Kaderin insanı sürüklediği durum

Her yaşantıya biçilmiş kader birbirinden farklıdır. Kaderin büyük çemberinin içinde birbiriyle kesişen, zaman zaman içiçe geçen, kimi durumlarda da hiçbir zaman çeperlerinin birbirine dokunmadığı milyonlarca yazgı vardır. Bu son romanda birbirleriyle ilişkisi olan çeşitli kaderler yer almaktadır. Romanın aslı karakteri bağımsız gazeteci Arsen Samançin ve Caabars adlı parstır. Bu iki karakterin yanı sıra bir üst karakter modeli oluşturan “Ebedi Nişanlı” (*DD-EN*, s. 66-77) da yazgısıyla, romanda yerini almaktadır. Üç farklı karakterin yazgıları üzerine kurulmuş romanı, her birinin yazgılarının kendilerine getirdikleri, paralellikler ve çakışmalar, şema halinde gösterilebilir:

Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kader ve Kadercilik

Şemaya bakıldığında Arsen ile Caabars'ın yazgılarının paralel olduğu görülmektedir. Bu paralellik, yazarın kader anlayışında üzerinde durulan sebep ve tesadüflerle kesişmiş ve birbirlerini etkilemiştir. Şemada ortak yazgıyı işaret eden Ebedi Nişanlı'nın "kader çizgisi" de önemlidir. Kaderin büyük bir çember halinde tüm yaşamları kapsadığı fikrinden yola çıkarak Ebedi Nişanlı'nın yaşantısının da roman için kapsayıcı bir yanı vardır denilebilir. Romandaki bütün yaşamların kaderlerini içine alan, Ebedi Nişanlı'nın kişisel yazgısıdır:

"Ebedi Nişanlı'nın bu gizemli destanda uçan bir kuş suretini almasında, ayrılığın ezeli acısını yaşamasında her zaman olduğu gibi insanın saldırganlığı neticesinde ödenen bir bedel kendini göstermektedir. İyilik daima kötülüğe bedel ödemeye mahkûm. Ebedi Nişanlı nefret ve kıskançlıkla tutuşup yanan kötülüğü kabul edemiyor, inzivaya çekilmiş olan çekip çıkararak gerçek hayata geri döndürmek istiyor. Ve bu hakikate ulaşma yolunda kurtarıcı rolüne bürünen insan ruhu ne mekân ne de zaman konusunda asla sınır tanımıyor. İnsanlık tarihi boyunca bu hep böyle oldu ve böyle olmaya da devam edecek. Bundan dolayıdır ki ırmak tarafından kurtarılan Ebedi Nişanlı, bütün yaşanmış ve yaşanacak olan zamanların sembolü oldu." (DD-EN, s. 79)

Arsen'in bu sözleri, Ebedi Nişanlı'nın romanın kaderini kapsamasının yanı sıra metaforik bir anlam taşıdığına da gösterir.

Arsen, Caabars ve Ebedi Nişanlı dışında romanda kaderden etkilenen ve aslı karakterlerin kaderleriyle etkileşim içinde bulunan başka karakterler de vardır. Bunların eserdeki görevi sadece kaderin etkilerini belirginleştirmektir. Başat karakterlerin kaderleri incelendiğinde onların bir şekilde kaderle savaştıkları gözlemlenir. Caabars, eski gücünü yitirdiği ve özlediği zirvelere artık erişemediği için mutsuzdur. Hayat ilerlemiş ve bilinmeyen o güç, bir şekilde onu sürüsünden ve eşinden ayırıp Üzengileş Dağları'nın eteklerine sürüklemiş ve oradan hareket edemez hale getirmiştir. Eskiden her zaman kendisine yardım eden dağ ve gökyüzü, adeta ona sırt çevirmiştir. Bu, aslında doğanın bir küskünlüğü değildir. Caabars'ın başına gelenleri kabullenememesi üzerine kaderin kendisine verdiği bir derstir. Yazar burada okuyucularına önemli bir mesaj vermektedir: "Akıl erdirilemeyen, sınırlarına vakıf olunamayan kaderin getirdiklerini görmek için algılar açık tutulmalıdır."

Başta gelenlerin açıklaması bir şekilde yapılacaktır; ancak önce sabırlı olup işaretleri yorumlamayı bilmek şarttır. Hayat, kişisel yazgısında yürüyenlere bazı işaretler sunmaktadır. Bunları görmeyi başarabilen, kaderle savaşımadan yaşamını sürdürebilir. Her ne kadar bazı şeyler çok istense de kaderin kendi bildiği vardır. Caabars, kaderin bu bildiklerini görmezden geldiği için doğanın kendisine yardım etmediğini düşünmekte, geçmişi anımsamakta ve acı çekmektedir. Oysa içinde bulunduğu trajedinin çözümü son derece basittir, yaşlanmıştır ve bilinmeyen güçlerce artık o geçidin eşliğinde bulunmalıdır. Caabars'ın bunu düşünüp sorgulaması beklenmese de yazar, kadere karşı çıkılmaması ve onun izinden yürünmesi konusunda okuyucuları uyarması bakımından bu düşünce açılımını pars ile okuyucularına iletmiştir. Kaderin, insanın cüzi iradesi ve sınırlı aklının yanında daha büyük planları vardır. Caabars, başına gelenlerden ötürü yakınrken kader, kanunu hazırlamış ve yürürlüğe koymuştur:

"Acaba kader böylesine küçük ve basit bir şeyi dağ parsına neden çok görüyordu? İsteddiği tek şey; bu geçidi aşmak sonsuza dek dağın öteki yüzünde yokluğa gömülmektir... Belki de kaderin bir başka planı vardı. Kim bilir, belki de ona burada, Üzengileş Dağları'nın eteklerinde ihtiyacı vardı. Kaderin hazırlığını kim bilebilir?" (DD-EN, s. 40)

Okuyucu Caabars'ın bu küçük isteğinin karşılıksız kalmasında adeta kadere kızmakta ve anlatıcıya hak vermektedir; ancak yazarın vurgulamak istediği kaderin sınırsızlığıdır. Her an bir kötülük düşlüyor muşçasına

yaşamların yanı başında beliriveren kaderin, hayatın panoromasında çok daha büyük/bilinmez planları vardır. Özellikle insanoğlu yaşamında üst üste gelen aksiliklerden ötürü çaresizliğe düşmektedir. Bu noktada “Ne olacak şimdi?”, “Nerelere gitsem?”, “Ben nasıl böyle yaşarım?” soruları insanoğlunun zihnini karıştırır. Bulanık fikirler eşliğinde düğümlerini çözemediği yumağı kabullenmeye, onunla yaşamaya alışmaya başlar. Kader, insan yaşamını çaresizlik noktasında etkilemektedir. Kendi gidişatı ne olursa olsun bir şekilde insanları bu gidişata uyum sağlamak konusunda eğilmeye mecbur bırakır. Hatta kaderini kabullenemeyen zihinlerin çıkışı (kaçış) noktası, ölümdür: “Ya düşmanımı öldürecekisin ya da kendini!” (DD-EN, s. 52) diyen yazar, romanının başkarakterlerine de bunu düşündürür. Arsen, kapitalizme ve kapitalizmin esiri olmuş talihsiz aşk öyküsü yüzünden yenik bir insandır. Bu iki yenilgisi aslında tıpkı parsın trajedisinde bahsedildiği gibi tanımlanması kolaydır: Dünya kaderi, paranın egemenliği doğrultusunda hızla değişmektedir. Aşk ise bir şans oyunudur. Kimi, nerede ve nasıl etkileyeceği yine sadece kaderin elindedir. Arsen de tıpkı pars gibi yenilgilerini hazmedememekte, kadere karşı gelip sürekli çöküşünü sorgulamaktadır. Pars ile Arsen’i ayıran nokta insan ile hayvanın temel farkı olan muhakeme yeteneğidir. Arsen, kabullenemediği yazgısından kurtulmanın tek yolunun “ölüm-öldürme” olduğunu düşünür. Burada kaderin insanı sürüklediği çaresizlik noktası dikkat çekicidir. Bir bakıma yine kaderin kendi sırrı olarak açıklanabilecek bu durum, insanoğlu için bir başka mücadele ve bir başka seçimdir. İradesini kullanma alanıdır. Dünyanın kaderi değiştikçe insanoğlununki de bundan nasibini almaktadır. Yazarın “Dünya yerinde mi?” isyanı bunun kanıtıdır. İnsanlığa ait değerlerin dahi pazarlandığı gerçeği Arsen gibi idealist ve hayalperest bir karaktere dünyanın hâlâ yerinde olup olmadığı sorusunu sordurur. (DD-EN, s. 158) Değişen yaşam koşullarına ayak uydurmamak mümkün değildir. İdealler ne kadar sağlam olursa olsun kaderin oyununda öyle bir noktaya gelirler ki hepsi önemini yitirmiş olabilir: “Arsen o an her şeyin farkına vardı. Hem Aydana hem de acımasız şef Kurçal unutulmuş, bilincinde sönmüşlerdi ve artık umurunda bile değildi... Demek ki idoller sönebiliyor, düşmanlar gölgede kalabiliyormuş.” (DD-EN, s. 180) Arsen de kaderin kendisine sunduklarından ötürü ister istemez yaşantısına ayak uydurarak bu sözleri söyleyebilmiştir.

Kaderlerin değişmesinde hayatların kesişmesi önemli bir rol oynar. Bu kesişimleri sağlayan “kaderin tesadüf ve sebepleri”dir.

Kaderin kesiştirdiği hayatlar

“Kader” öncelikle Arsen ile sevgilisi Aydana’nın yaşamalarını keşiştirmiştir. Aydana karakteri üzerinde romancı fazla durmaz. Fakat diğer hayat keşişmesi olan Arsen-Eles karşılaşmasında Eles, daha önemli bir kadın karakterdir. Hayatı hem Aydana hem de Eles ile keşişen Arsen kimdir, nasıl biridir?

Romanda karakterlerin kaderlerini etkileyen en önemli bir etken, müziktir. Arsen’in sanat dolu, naif, ruhunda müziğin tezahürü bambaşkadır:

“Müzik, insan ruhunu, varlığın sırlı dünyasına sokan sihirli bir penceredir. Müzik başlayınca hayata dair tüm gerçeklikler geri çekilir ve ortada sadece ve sadece şarkısını mırıldanan bir ruh kalır. Müzik Arsen’in ruhunda dinmek bilmeyen bir fırtına, ömür boyu yakasından düşmeyen bir tutkuydu. Bu onun için öylesine bir hobi değil, olağanüstü, anlatılmaz bir şeydi. Müzik insanı Tanrı’ya yaklaştırır ve müzik, ruhun galaksisidir.” (DD-EN, s. 19-20)

Bu sözlerinin ardından Arsen, “eğer çocukken at peşinde koşmaktansa müzik okuluna gitseydim bestekâr olurdum” diyerek okuyuculara bir kader kırılması da sunar. Arsen’in müzikle bu derece ilintili olması kaderin planladığı bir ayrıntıdır. Müzikle olan bağı Arsen’i opera tiyatrosunun assolisti olan Aydana ile karşılaştıracaktır. Ayrıca müziğe böylesine anlamlar yükleyebilen bir anlayış hayalperestliği; hayalperestliğin bir sonucu olarak da idealistliği bünyesinde barındıracaktır. Arsen aynı zamanda akıllı ve hırslı bir karakterdir. Bu yüzden idealleri boş hırslar olmayıp güvenilir bir yapıya dayanmaktadır. Ruhundaki estetizm onun yaşam tarzına ve davranışlarına da yansımıştır. Son derece iyimser ve aşk dolu olan Arsen, vicdanının sesini her zaman dinlemiş ve onun da etkisiyle trajik bir sona sürüklenmiştir. Tüm bu özelliklere bakıldığında Arsen’in hiç de sıradan biri olmadığı anlaşılmaktadır. Özelliklerinin her biri onu hayatta farkındalığı yüksek bu özelliğinden dolayı kaderle boy ölçüşebilecek bir karakter haline getirmiştir. Aytmatov, kaderin insanlar üzerindeki etkisini açıklamak için okuyucularına Yunan tragedyalarındaki gibi bir trajik kahraman sunmuştur.

Aydana ile Arsen’in karşılaşması aşkın karşı konulmaz gücüyle de bağlantılıdır; çünkü burada kaderi etkileyen bir diğer sebep aşktır. Romanın bu bakımdan bir aşk romanı olduğu dahi söylenebilir. Kaderleri etkileyen dönüm noktalarında hep bir aşk acısı yatmaktadır. Bir başka ifadeyle eserde aşk, kaderleri keşiştiren noktalarda beliren en önemli tesadüflerden biridir. Aytmatov, “Ebedi Nişanlı” imgesiyle ideal aşkı somutlaştırırken bir yanda da o aşkın trajedisini “kötü güçler”e bağlar. “Ebedi Nişanlı efsanesi”nde ‘fitne’ diye sembolize edilen kötü güçlerin ya da kaderin bildiği ama

insanlarca tanımlanamayan sırların birbirini seven çiftleri ayırdığı görülmektedir. Pazar piyasasının, paranın, şöhretin insanları kontrol ettiği; medyanın tek yönlendirici etken olduğu 21. yüzyıl dünyasında aşkın kutsallığı unutulmuştur. Aşk da diğer her şey gibi satılık ve pazarlanır haldedir. Arsen'in Aydana'yı tanıdığı ortam, müziğin, yani evrenin ruhunu simgeleyen ortak sesin bulunduğu yerdir. Bu ulvi tabloda bir araya gelen çift, hayalperest Arsen'in zihninde büyüüp adeta yaşam felsefesi haline gelen Ebedi Nişanlı metaforunun dünyadaki somut yansıması halini alır. Arsen, ruhunda yaşattığı bu aşk hikâyesini kendi yaşantısına uyarlamak ister; ancak "hayat/kader" onun hayallerinde ya da ideallerinde yaşattığı gibi sürüp gitmemektedir. Arsen ne kadar hayalperest ise Aydana da o kadar gerçekçidir. Kaderlerinin birleştiği Heidelberg Parkındaki buluşmanın sonrasında Aydana'nın kendisini Arsen ile bir araya getiren yüce, estetik ruhu, pazar ekonomisinde dönüşüme uğramış ve bir modern mankurt halini alarak medyanın/ maddiyatın/paranın esiri olmuştur. (DD-EN, s. 83) Trajik nokta ise Arsen'in bu hayalperestlik içinde olduğunun farkında olması ve bir yandan sevdiği kadını elinden alarak onu aşka bağlılığı konusunda hayal kırıklığına uğratan "modern çağın tanrısı" paranın hâkimiyeti altında olduklarını bilmesidir:

"Fakat modern şov-bıznsın acımasız ve saldırgan rasyonel mantığını bilmesine rağmen Arsen Samançin elinde olmadan oluşan illüzyonlardan yakasını kurtaramıyordu. O kendi ideallerinin gönüllü esiri olmuş ve onlarla aynı çıkmaza girmişti. Eskiden de ilgi duyduğu her şey yavaş yavaş siliniyor, daralarak sönüyor, Aydana ve "Ebedi Nişanlı"dan gayri ne varsa hayatın başka kulvarına kayıyor, varlığını yitiriyordu." (DD-EN, s. 56)

Arsen'in kendi zihninde yarattığı Ebedi Nişanlı imgesine karşılık gelen suret, o an için Aydana'dır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Aydana'nın yitişinin çaresiz kabullenışı ve bunun üzerine kaderin yeni bir oyunu olan Eles'in karşısına çıkmasıyla aynı imgenin sureti bu sefer Eles olacaktır.

Arsen'in Aydana ile birleşmesinden çıkaracağı ders belki de hayalperestliğine bir sınır koyması ve dünya kaderinin değişimine kayıtsız kalmamasıydı. Bunu kabullenemeyen Arsen'e aynı "kader" önce düşmanını öldürme fikri vermiş ardından da Taşafgan'ın hain planının merkezine düşürmüştür. Bu acı dolu yaşantının içerisinde kader, Arsen'e bir "lütuf" vermeyi de ihmal etmemiş, karşısına Eles'i çıkarmıştır. Eles ile karşılaşmalarından itibaren Arsen, bunun bir hayata dönüş işareti olduğunu düşünür:

“Arsen bunların nasıl olduğuna şaşırıyordu. Bu kadar ıstırap çekmek, kendisine onca zulmetmek ve Aydana yüzünden Ertaş Kurçal adlı şeytandan bu kadar nefret etmek... Taşafgan’ın küstah ve acımasız fikrinden dolayı ölüme mahkûm olmak... Ve ansızın, ayrılmaz bir parçası haline gelen Eles’ten önce yaşanmış olanları anında unutmak... Büyük ihtimal o, kendisini bir uçurumun kenarından almak ve kurtuluşuna vesile olmak için gönderilmişti.” (DD-EN, s. 186)

Tıpkı Ebedi Nişanlı efsanesinde çiftin, dünyaya geliş nedenlerini, biraraya gelmelerine bağladıkları gibi Arsen ve Eles de var olmalarının sebebini buna dayandırmaktadırlar. Aytmatov’un bu bağlantıyı kurmasındaki amaç, çaresiz bir ikileme kalan trajik karakterine aslında hayallerinde/ideallerinde yaşattığı aşkı yaşamasını sağlamaktır.

Aşk temelli bu kesişimlerin yanı sıra romanın iki önemli karakterinin birbirine bağlandıkları noktalar da önemlidir. Caabars ile Arsen’in romandaki ilk kesişimi Aydana’nın bir pop konserinde atılan havai fişeklerle olur. Bu havai fişekleri izleyen Arsen’e, gökyüzünün aydınlanmasından ve havai fişeklerin uğultularından rahatsız olan Caabars eşlik eder. Bu kesişme, her iki karakterin birbirinden bağımsız ama kelebek etkisi misali birbirlerinin yaşamlarını etkileyen bir yapıdadır. Eserde Arsen ve çevresindekilerin parsa avına hazırlanması sırasında zaman zaman yazarın kamerası Üzengileş Dağları’nın eteklerine çevrilir ve okuyucu kendi kaderinin gerçeğini beklemekte olan Caabars’ı görür: “O sırada bir başka sürgün olan vahşi Caabars da büyülenmiş gibi Üzengileş Geçidi’nin altında azap çekiyordu. Neyi bekliyordu? Onu bekleyen neydi?” (DD-EN, s. 112)

Roman boyunca yaşamları paralel giden Arsen ve Caabars’ın kesişimleri hayatlarının sonlandığı noktada gerçekleşir. İkisi de Tuyuk Car Dağları’nda, kaderin sırlarla dolu tesadüfleri eşliğinde aynı mağarada can verirler. İkisinin de kaderin yazdığı oyuna veda etme vakti gelmiştir: “Kader’in yönlendirmesiyle bir insan ile bir vahşi hayvan son demlerinde, aynı anda, aynı gök kubbenin altında, bir mağarada, yan yana bulmuşlardı kendilerini...” (DD-EN, s. 232) Arsen, trajedileri içinde boğularak kendince en hakkaniyetli yolu seçmiştir. Bir yandan büyük pars avı için amcası tarafından kendisine büyük sorumluluklar yüklenmiş, öte yandan Pazar ekonomisinde yitip giden fakir halk--Taşafgan ve adamları—güç (para) elde etmek için hain planlar tertiplemiş ve bu planların can alıcı noktasına Arsen’i yerleştirmiştir. Sorumluluklarının bilincinde ve vicdanlı bir yapıya sahip Arsen, her iki tarafı da kıramaz ve ikisi arasında bir seçim yapamaz. Onun seçimi yine ideallerinden yana olmuştur. Hangi tarafı seçse bir diğeri için zararlı olacağını fark ettiğinden kendini feda etmiş; herkesin gözünde işleri

mahveden bir konuma düşerken aslında kendi yazgısını feda etmiştir. Burada büyük kader çemberiyle Arsen'in kesiştiğine dikkat edilmelidir. Kader de planladıklarında çoğu zaman can yakıcı olabilmekte; ancak sabredildiğinde ve ona ayak uydurulduğunda can yakıcı noktaların, bir başka alanda mutluluğa açılan kapılar olduğu anlaşılmaktadır. Arsen, kendini feda ederek pek çok insanın kaderini olumlu yönde etkilemiş; kendi kaderini de düşlerindeki metafor olan Ebedi Nişanlı'ya uyarlamıştır.

Aytmatov'un, son romanıyla bütün romanlarını kapsayan bir kurgu bütünlüğüne ulaştığı söylenebilir. Ebedi Nişanlı, kaderiyle romandaki bütün kaderleri kapsadığı ve genel kader kavramını temsil ettiği gibi Aytmatov romanlarının da ortak bir sözcüsü niteliğine erişmiştir.

KAYNAKLAR:

AYTMATOV, Cengiz. (2007) *Dağlar Devrildiğinde-Ebedi Nişanlı*, İstanbul: Ufuk Kitap. (Sayfa numaraları bu baskıya aittir ve metin içinde DD-EN olarak kısaltılmıştır.)

AYTMATOV, Cengiz (2007), *Dişi Kurdun Rüyalari*, İstanbul: Ötügen Yayıncılık, s. 171–236. (Sayfa numaraları bu baskıya aittir ve metin içinde DKR olarak kısaltılmıştır.)

AYTMATOV, Cengiz (1997), *Kassandra Damgası*, Türkiye Türkçesine Aktaran: Prof. Dr. Ahmet Pirverdioğlu, Ankara: Elips Yayıncılık. (Sayfa numaraları bu baskıya aittir ve metin içinde alıntılar KD olarak kısaltılmıştır.)

AYDIN, Abdülhalim (2000), "Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, Sayı 2.

BİCE, Hayati (1990), "Biz Cengiz'i çok sevmiştik! Severiz de...", *Türk Yurtları*. Sayı 3.

COELHO, Paulo (1996), *Simyacı*, İstanbul: Can Yayınları.

ÇETİŞLİ, İsmail (2008), "Dağlar Devrildiğinde-Ebedi Nişanlı'da kader fikri ve inancı", *Türk Yurdu*. Sayı 253, Eylül.

GLEICK, James (1995), *Kaos*, İstanbul: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

GÖKÇEK, Fazıl (1991), "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Din Teması ve *Dişi Kurdun Rüyalari*", *Dergâh Dergisi*, Sayı 21.

JEZIORSKA, Irena. (1991) "Religious themes in the novels of Chingiz Aitmatov", (Cengiz Aytmatov'un romanlarında dinî konular) *Cultural Change and Continuity in Central Asia*. ed. by Shirin Akiner. (England: Kegan Paul International Ltd.)

KADİROV, Pirim (1990), "Yaşanmış mânâsı", (Sohbet) *Şark Yulduzu*. Sayı 12.

KAPLAN, Mehmet (1978), *Şiir Tahlilleri I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KAPLAN, Mehmet (1978), "Terc'-i Bend" *Şiir Tahlilleri I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Orhan SÖYLEMEZ

KAPLAN, Mehmet (1988), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I*. Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil. İstanbul: M.Ü. Fen Edebiyat Fak. Yayınları.

KARAKOÇ, Abdurrahim (1990), “Dişi Kurdun Rüyalari”, *Yeni Düşünce*. 25 Mayıs.

LORENZ, Edward (1995), “Pinballs and Butterflies,” *The Essence of Chaos*. Seattle: University of Washington Pres.

SÖYLEMEZ, Orhan (2008), “Aytmatov'da inanç meselesi”, *Kardeş Kalemler*. Sayı 19, Temmuz.

YAVUZ, Yusuf Şevki (2001), “Kader” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 24, İstanbul. (Metin içinde *İA* olarak kısaltılmıştır.)